

κλασικοί

Μια πλατωνική κωμωδία

**Η φιλοσοφική ιδιοφυΐα και οι υψηλές λογοτεχνικές αρετές
του Πλάτωνα μέσα από έναν «κωμικό» διάλογο περί
ποιήσεως**

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΘΑΝΑΣΑΣ

Σε μια περίφημη αποστροφή της *Πολιτείας* ο πλατωνικός Σωκράτης διαπιστώνει ότι υφίσταται «παλαιά μὲν τις διαφορὰ φιλοσοφία τε καὶ ποιητική» (607 b). Η παλαιότητα της διαμάχης δεν είναι τόσο βέβαιη. Προς το τέλος του 5ου αιώνα π.Χ. πάντως φιλοσοφία και ποίηση έχουν ήδη συγκροτήσει ένα ζεύγος αντιθετικών εννοιών, καθώς εδραιώνεται η αυτόνομη αξίωση της φιλοσοφίας να συλλαμβάνει εννοιακά την αλήθεια. Παλαιότερα φιλόσοφοι όπως ο Ξενοφάνης, ο Παρμενίδης και ο Εμπεδοκλής δεν είχαν διστάσει να εκθέσουν τις φιλοσοφικές τους κατασκευές σε ποιητική μορφή, ενώ αργότερα και ο Αριστοτέλης θα αναζητήσει τη συμφιλίωση με την ποίηση αναγνωρίζοντας της ότι, σε σύγκριση τουλάχιστον με την ιστορία, είναι «περισσότερο φιλοσοφική». Ο Πλάτων, αντίθετα, θα υποστηρίξει με τον πιο εμφατικό και σαφή τρόπο το ασυμβίβαστο ποίησης και φιλοσοφίας - όχι μόνο μέσω των σχετικών αποστροφών που διατυπώνουν κάποιες κεντρικές *personae* των διαλόγων του, αλλά και με την ου πεζού (διαλογικού) λόγου ως μοναδικού μέσου αναζήτησης της αλήθειας.

Σύμφωνα με την πειστικότερη άποψη, η πλατωνική αντίθεση στην τέχνη δεν πηγάζει από αισθητικές αντιρρήσεις, αλλά περιστρέφεται γύρω από το διακύβευμα της πρωτοκαθεδρίας στην εκπλήρωση ενός παιδευτικού ρόλου.

Διαψεύδοντας εδώ πλήρως την εικόνα ενός «συντηρητικού» Πλάτωνα, το πλατωνικό έργο δεν διστάζει να προβεί σε μια συγκροτημένη και ολόπλευρη

αμφισβήτηση της παραδοσιακής θεμελίωσης της παιδευτικής αγωγής στο παραδεδομένο σώμα ποιητικών κειμένων, ανάμεσα στα οποία εξέχουσα θέση κατείχαν τα ομηρικά έπη.

Αυτό που αμφισβητείται δεν είναι η ποιητική μορφή ως τέτοια, αλλά το κύρος και η παιδευτική χρησιμότητα των ομηρικών best sellers της εποχής, τα οποία παρεμποδίζουν την ανάπτυξη σοβαρότερων αναγνωστικών ενασχολήσεων όπως η φιλοσοφία.

Η περίφημη προτροπή του πλατωνικού Σωκράτη της *Πολιτείας* να εξορισθούν οι ποιητές από την προς ίδρυση πόλη αποτελεί τη γνωστότερη από τις σχετικές αναφορές του πλατωνικού corpus. Το θέμα έχει βέβαια απασχολήσει και άλλους διαλόγους, με πρώτο τον απλό σε δομή και μικρό σε έκταση *Ιωνα*. Ο ομώνυμος ήρωας εμφανίζεται ως ένας από τους διασημότερους και πλέον επιτυχημένους ραψωδούς της εποχής, με τον οποίο ο Σωκράτης θα εμπλακεί σε μια συζήτηση περί ποιήσεως. Ο διάλογος χωρίζεται σε δύο τμήματα. Στο πρώτο ο Σωκράτης προσφεύγει στην προσφιλή του σύλληψη της τέχνης ως γενικής γνώσης με στοιχεία καθολικότητας, προκειμένου να υποστηρίξει ότι η μονομανής ενασχόληση του *Ιωνα* με τα ομηρικά και μόνο έπη δηλώνει ότι δεν είναι κάτοχος πραγματικής τέχνης. Εναλλακτικά αναδύεται τότε η δυνατότητα σύλληψης της ποίησης όχι ως τέχνης αλλά ως θείας επίνευσης που καταλαμβάνει ολόκληρο το φάσμα παραγωγής, διαμεσολάβησης και πρόσληψης του ποιητικού έργου, συμπεριλαμβάνοντας ποιητές, ραψωδούς-ερμηνευτές και ακροατές. «Γιατί όσα λες» καταλήγει ο Σωκράτης απευθυνόμενος στον *Ιωνα* «δεν τα λες βασισμένος σε τεχνικούς κανόνες, ούτε σε επιστημονική γνώση, αλλά από χάρισμα θεϊκό κι από την κυριαρχία του θεού μέσα σου» (536 c, σελ. 63).

Εναν αιώνα νωρίτερα κάποιος ραψωδός θα ένιωθε πιθανότατα κολακευμένος από αυτή την περιγραφή της δραστηριότητάς του, η οποία όμως στο μεταίχμιο 5ου και 4ου αιώνα, με την υποκειμενικότητα να αναδύεται και τη γνώση να αποτινάσσει τα δεσμά της παραδοσιακής αντίληψης περί θείας δωρεάς, δεν μπορεί να κριθεί ικανοποιητική. Ο ραψωδός είναι τεχνίτης, ένας μάστορας του λόγου, και δεν επιτρέπεται να εμφανισθεί κατώτερος των φιλοσόφων και των σοφιστών που διακρίνονται στην πρωτογενή παραγωγή λόγου (και όχι στην απλή αναπαραγωγή του). Με τον *Ιωνα* να αποποιείται τη σωκρατική απόπειρα προσδιορισμού της δραστηριότητάς του ως θείου χαρίσματος, ο Σωκράτης οδηγείται στο δεύτερο μέρος του διαλόγου σε μια νέα προσέγγιση.

Προεικονίζοντας την κατοπινή στρατηγική του για υπονόμηση και αναίρεση των αξιώσεων της σοφιστικής, εκκινεί από την παραδοχή ότι κάθε πραγματική τέχνη έχει ένα δικό της, ιδιαίτερο γνωστικό πεδίο αναφοράς. Όταν τα ομηρικά κείμενα μιλούν για ηνιόχους, γιατρούς και ψαράδες, αρμόδια να κρίνει το περιεχόμενό τους είναι η ηνιοχική, η ιατρική, η αλιευτική τέχνη. Τι απομένει τότε για τον ραψωδό; Μήπως η διαφιλονικούμενη τέχνη του ραψωδού στερείται αντικειμένου;

Η απάντηση-ένσταση ότι τέτοιες επί μέρους τέχνες έχουν αρμοδιότητα για το πραγματολογικό περιεχόμενο των επικών αφηγημάτων, ενώ στη ραψωδική ανατίθεται η

ποιητική τους διάσταση και ο καλλιτεχνικός τους χαρακτήρας, δεν είναι καθόλου αυτονόητη στο περιεχόμενο του διαλόγου. Βρισκόμαστε ακόμη μακράν της αυτονόμησης τόσο του έργου τέχνης όσο και της αισθητικής εμπειρίας. Ο Ιων θα αναγκασθεί να υπακούσει στη σωκρατική συλλογιστική και να αναζητήσει το έσχατο καταφύγιο της επαγγελματικής και γνωσιακής του αυτοδυναμίας σε έναν καταφανώς γελοίο ισχυρισμό: Ο ραψωδός είναι *per se* γνώστης της στρατηγικής τέχνης! Κάπως έτσι κλείνει ο διάλογος.

Η αναφορά της παράδοσης σε τραγωδίες που συνέγραφε ο Πλάτων κατά την πρώιμη νεότητά του και στην καύση τους ως συμβολική απεικόνιση της απόφασής του να προσχωρήσει στον φιλοσοφικό λόγο είναι σίγουρα ενδεικτική της αμφίθυμης στάσης του έναντι του δραματικού λόγου. Η αμφιθυμία αυτή αμβλύνεται ενδεχομένως με την επιλογή της διαλογικής μορφής ως μέσου φιλοσοφικού στοχασμού, χωρίς όμως και να αίρεται. Αν λοιπόν ο *Φαίδων* αποτελεί εξέχον δείγμα φιλοσοφικής τραγωδίας, ο *Ιων* μπορεί άνετα να θεωρηθεί κατ' εξοχήν δείγμα πλατωνικής κωμωδίας. Η καίρια παρατήρηση του Παύλου Καλλιγά στην αρχή της Εισαγωγής για το «ευτράπελο, σχεδόν αριστοφανικό ύφος» του κειμένου (σελ.9) πιστεύω ότι εγγράφει τον διάλογο στο ορθό πλαίσιο. Κωμικά αποτελέσματα παράγει και μια άλλη ιδιαιτερότητα του διαλόγου, ο οποίος «δεν καταλήγει σε "απορίαν". Ο Ιων δεν οδηγείται στη λυτρωτική συνειδητοποίηση της άγνοιάς του, αλλά αντίθετα μοιάζει να ενθαρρύνεται να εξακολουθήσει να βαυκαλίζεται με τις ψευδαισθήσεις του» (σελ. 28). Αυτή η εγκατάλειψη του Ιωνα στο σκότος της άγνοιας δεν πρέπει βέβαια να μας ενοχλεί ή να μας εκπλήσσει. Σημασία για τον πλατωνικό διάλογο δεν έχουν οι άμεσοι αποδέκτες του σωκρατικού ελέγχου (στην προκειμένη περίπτωση ο Ιων) αλλά οι αποδέκτες των διαλόγων στο σύνολό τους: οι αναγνώστες. Οι σκοποί της δραματικής *persona* του Σωκράτη δεν ταυτίζονται με τους σκοπούς του συγγραφέα Πλάτωνα, ούτε ο Σωκράτης λειτουργεί ως πλατωνικό φερέφωνο. Αυτό όμως είναι ένα άλλο, πολύ μεγάλο θέμα...

Η απόφαση του Νίκου Σκουτερόπουλου και του Παύλου Καλλιγά να μας παρουσιάσουν αυτό το μικρό, άδικα παραμελημένο κείμενο εγκαινιάζοντας τη σειρά «Ευμενείς Ελεγχοί» των εκδόσεων Εκκρεμές είναι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτη.

Η έκδοση περιλαμβάνει το αρχαίο κείμενο της έκδοσης του J. Burnet στη «Βιβλιοθήκη των Κλασικών Συγγραφέων» της Οξφόρδης (χωρίς βεβαίως το κριτικό υπόμνημα), μετάφραση του Ν.Σ., εισαγωγή του Παύλου Καλλιγά και λίγες σημειώσεις πραγματολογικού κυρίως χαρακτήρα, τις οποίες μάλλον εκπόνησε από κοινού το ζεύγος των μελετητών. Η έκδοση δικαιώνει πλήρως τις προσδοκίες όσων γνωρίζουν τι αντιπροσωπεύουν τα δύο ονόματα που την υπογράφουν. Ο Νίκος Σκουτερόπουλος, αθόρυβος και χαλκέντερος μεταφραστής φιλοσοφικών κειμένων από τη γερμανική και την αρχαία ελληνική, έχει ίσως συμβάλει όσο κανένας άλλος στην ανάπτυξη μιας νεοελληνικής φιλοσοφικής ορολογίας. Στην έκδοση αυτή μας παρουσιάζει ένα μετάφρασμα πιστό και συγχρόνως ρέον, που αναδεικνύει όχι μόνο τη φιλοσοφική ιδιοφυΐα του Πλάτωνα αλλά και τις υψηλές λογοτεχνικές του αρετές. Κάποιες επί μέρους

επιφυλάξεις, όπως εκείνες που εγείρει η μάλλον συσταλτική απόδοση της «τέχνης» ως «τεχνικών κανόνων» (σελ. 55, 63 και passim), δεν αναιρούν την εικόνα ενός ακόμη μεταφραστικού διαμαντιού που μας προσφέρει η γραφίδα του Σκουτερόπουλου. Εξίσου εξαιρετική είναι και η Εισαγωγή που προτάσσει ένας από τους πιο έγκυρους και ουσιαστικούς μελετητές της αρχαίας φιλοσοφίας στη χώρα μας, ο Παύλος Καλλιγιάς. Το κείμενό του αποτελεί υπόδειγμα σοβαρής, νηφάλιας, επιστημονικής και έντιμης πραγμάτευσης που συνομιλεί με τη διεθνή έρευνα χωρίς να παραλείπει να αναγνωρίζει τα δάνειά του, επιτυγχάνοντας να συνδυάσει τον εκλαϊκευτικό χαρακτήρα μιας Εισαγωγής με την ανάδειξη σημαντικών ερευνητικών ερωτημάτων.

Το αποτέλεσμα της εργασίας του ζεύγους Σκουτερόπουλου - Καλλιγιά δεν αποτέλεσε έκπληξη. Αντίθετα, ο γράφων εξεπλάγη θετικά με τη σημείωση ότι «η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την οικονομική ενίσχυση του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου». Δεν γνωρίζω πόσο ουσιαστική υπήρξε αυτή η ενίσχυση. Είναι όμως παρήγορη η διαπίστωση ότι η ελληνική πολιτεία επιχορηγεί επιτέλους ποιοτικές εκδόσεις - και όχι μόνο τις ενδεδυμένες τον μανδύα «εθνικής προσφοράς» προχειρότητες του Κάκτου.

Ο κ. Παναγιώτης Θανασάς διδάσκει Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Το ΒΗΜΑ, 06/10/2002 , Σελ.: S22